

TARTALOMJEGYZÉK

Gondolatok az intenzív gazdasági fejlődés hajtóerőiről (*Bognár József*) 241

Tanulmányok

Szentágothai János: A neurobiológia jelene és jövője 245
Tardy Lajos: Erdély és Franciaország szövetségének terve 253
A magyar matematika hírnevének két megalapozója
Székelyfalvi-Nagy Béla: Riesz Frigyes 261
Tandori Károly: Fejér Lipót 271

Vita

Válaszút előtt a tudományegyetem
Elitképzés — tömegképzés (*Nagy Péter*) 280
Válaszút előtt a tudományegyetemista (*Szántó Tibor*) 282

Tudomány és gyakorlat

Sebestyén Gyula: Az ipari kutatóintézetek hatékonysága — az Építéstudományi
Intézet tapasztalatai alapján 284

Jegyzetek

Műkincs-rongálás vagy-megóvás? (*Biró Tamás*) 291
Különös megoldás (*Antal Gábor*) 294

Kitekintés

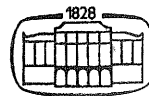
Úttörők és beérkezettek (*J. Lubek—E. Apfelbaum*) 297

Tudományos élet

Tanácskozás a rákkeltő nitrozo vegyületekről (*Lapis Károly—Börzsönyi Mátyás*) 307
A Tudományos Minősítő Bizottság hírei 311

Könyvszemle

Lovász László: Combinatorial Problems and Exercises (*Pach János*) 313
Rozsondai Marianne: Anton Koberger működése és a Koberger-kötések problémája
(*J. Halász Margit*) 315
Új tudományos könyvek 316

MAGYAR Tudomány

A TARTALOMBÓL:

A magyar őstörténet — több tudományág
szemszögéből

*Köpeczi Béla, Róna-Tas András, Bartha
Antal, Erdélyi István, Éry Kinga, Tardy
János, Fodor István, Szádeczky-Kardoss
Samu, Király Péter, Kristó Gyula, Vásáry
István* írásai, *Hajdú Péter* nyilatkozata

Számos szemle cikk friss kutatási eredmé-
nyekről

5
1980

idegen életforma minden képviselője (a kínaival rokon is), és Közép-Ázsia közvetlen írott híret csak a császárkortól (i. e. 221) kereshetjük bennük (271—272.).

X. *Uray Géza* (275—304.) átfogó és részletes áttekintést nyújt a 751 előtti Közép-Ázsia tibeti forrásairól, számos részletkérdés felvetésével (és megoldásával) szemléltetve a kutatás nehézségeit és perspektíváit.

XI. *D. W. Macdowall* (307—315.) Közép-Ázsia pénzügyrendszerit ismerteti: az érmék hivatalos jellegét, használatuk gazdasági alapjait stb. A numizmatika forrástanulmányait pedig *A. D. H. Bivar* írása illusztrálhatja (317—331.), a közép-ázsiai kusáni-szaszanida kormányzás abszolút kronológiájának szövevényes kérdéseiről.

XII. Végül *B. A. Litvinsky* (335—339.) összefoglalja, mi a régészeti források kutatásának jelentősége Közép-Ázsia történetének és kultúrájának megismerésében.

*

II. „Az iszlám előtti Közép-Ázsia történeti forrásainak gyűjteménye” című tervezet forrásfeldolgozó I. sorozatának ez a II. kötete, s benne az újabb „Tanulmányok az iszlám előtti Közép-Ázsia történetének forrásairól” ugyanazt a nagyszabású, nemzetközi forráskiadvány-sorozatot készítik elő, mint a fenti „Prolegomena...” című kötet. (Erre utal a sorozat- és kötetszám is.) 1976 márciusában, ugyancsak a Magyar Tudományos Akadémia és a szerkesztő *Harmatta János* szervezésében, Budapesten ült össze az a nemzetközi konferencia, amelynek az előadásai a kiadvány alapjául szolgáltak (ugyanannak a nemzetközi szerkesztő-bizottságnak a részvételével). Ez alkalommal nagyjából időrendben követik egymást az egyes írások, az i. e. VI—V. századtól az i. sz. VI—VII. századig terjedő korszakról, valamint régi és közép-perzsa, görög, latin, szogd, prákrit, arab és kínai forrásaikról.

Az első tanulmány, a közelmúltban elhunyt *R. Ghirshman* műve (Párizs; 7—18. o.) Xerxésnek Persepolisban és alighanem az i. e. 470-es években készült, ún. *dáivá*-feliratát elemzi, a perzsa uralkodó — Ahuramazda híve — „hamis (azaz: régi és idegen) istenek” (*dáivá*-k) elleni küzdelmének emlékeként.

A szerkesztő *Harmatta János* (Bp.; 19—28.) Xerxés apja, Dareios Aral-vidéki, talán az i. e. 510-es években lezajlott expedícióját rekonstruálja, a sakák „csücsös-süvegű” (*tigraxaudá*) törzse elleni hadjáratának feliratos emlékei alapján.

R. Schmitt (Saarbrücken; 29—39.) a Hérodotosnál található méd-perzsa neve-

ket vizsgálja a „Persepolisből előkerült újabb adatok fényében.”

Irán mitikus uralkodói, héroszai listájának elemzéséből vonja le a tanulságokat az Aveszta történeti forrásértékéről *J. Kellens* (Mayence—Liège; 41—53.).

Borzák István (Bp.; 55—66.) írásának tárgya: „Semiramis Közép-Ázsiában”, görög és római források vallomása szerint.

A párthus birodalom alapítóinak (i. e. III. század közepe), az első Arsakidák legendás testvérpárjának, Arsakesnek és Tiridatesnek homályos életrajzi adatait igyekszik megírásítani *J. Wolski* (Krakkó; 67—74.), a legenda egy kései változatának segítségével.

Második tanulmányában *Harmatta J.* (75—90.) régészeti érvek felsorakoztatásával tisztázza a Tunhuangban (Kína, Kanszu tart.) Stein Aurél felfedezte, ún. „régii” szogd levelek megírásának dátumát: az i. sz. II. század végén keletkezettek, röviddel a kínai Han-dinasztia bukása előtt.

Ugyanerről a vidékről, a Stein-expedíciók anyagából valók azok a kharosthi írásos, prákrit nyelvű dokumentumok, amelyeket *B. N. Mukherjee* (Calcutta; 91—97.) tárgyal, *San-san*-, „ország” (a Lop-nor vidékén, Kína Szinkiang tartományában), az i. sz. II. századból és talán későbbi időkből, amikor a vidék a kusán birodalom része volt.

W. Sundermann (Berlin; 99—105.) egy szövegtörödékről kimutatja, hogy nem tekinthető nesztoriánus szogd emlékek (hanem egy *Fárs*-beli, azaz perzsi, VII—VIII. századi kolostor alapításáról szól).

A sásánida perzsa birodalom címeinek és személynéveinek s ezek történeti és filológiai interpretálásának problémáit taglalja *Ph. Gignoux* (Párizs; 107—112.).

Szádeczky-Kardoss Samu (Szeged; 113—118.) kronológiai és topográfiai szempontból tekinti át az 570-es évek bizánci-sásánida háborúit.

Közép-Ázsia történetének középperzsa forrásait: a „világi könyv-pehlevi irodalom” emlékeit fogja vállatóra *Bo Utas* (Koppenhága; 119—128.).

Mohay András (Bp.; 129—144.) a népvándorlás-kutatás újabb eredményeit vizsgálja egy Priskos-törödékek kapcsán.

Arab földrajzi forrásokat elemez *Maróth Miklós* (Bp.; 145—151.): *Sisztán* (a mai Dél-Afganisztán és Pakisztán egy része) leírásait.

Végül e beszámoló szerzője veszi sorra a kínai dinasztikus történeti forrásokban a kínai-perzsa kapcsolatok korai szakaszát: az V—VI. századi perzsa követjárásokat Kína császári udvaraiban (153—162.).

Ecsedy Ildikó

Chuvash Folksongs

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. 579 l., 54 fénykép, 350 dallam

1971-ben adta közre Vikár és Bereczki első nagy fontosságú gyűjteményét, a cseremis gyűjtés válogatott anyagát (Cheremis Folksongs. Akadémiai Kiadó), ami az első összefoglaló kiadványuk volt több év folyamán rendszeresen megszervezett gyűjtőtűtjaikról, a Volga—Káma vidékéről. Az a kötet is úttörő volt a dallam-lejegyzés pontossága, részletessége, az anyag zenei rendje és zenei szempontú mutatói révén kezelhetősége tekintetében, valamint a szövegek nyelvezeti-fonetikai lejegyzésének hitelességében és a helyszínen ellenőrzött fordítások révén kitűnően használható szövegeivel. Ezt az anyagot már eddig is nagy haszonnal forgatták mind a zenefolkloristák, mind a népköltészet kutatói.

A cseremis gyűjtemény után már kezünkbe vehetjük a két szerző csuvas gyűjtésének válogatott anyagát is. A zenefolklorista és nyelvész termékeny együttműködése ismét nagy jelentőségű munkával viszi előre rokonépeink hagyományainak ismeretét. A csuvas terepmunka legfontosabb tanulságát ugyan már tudjuk Vikár előzetes közléseiből: hogy a kvint-váltó-öt-fokú stílus a csuvasoknak sem saját, régi hagyományuk, hanem csak egy szűk területen található a cseremis határ mentén, ami már korábban kényszerített a magyar népzene őstörténetének revideálására; de most itt van maga az anyag is, s az említett felismerésen túl számos más vonatkozásban is fontos tanulságokkal szolgál.

Mindjárt az első dallamoknál meglepetéssel tapasztaljuk a részletes lejegyzésből, hogy eddigi elképzeléseink a Volga—Káma vidék kétféle ötfokúságáról szintén revideálásra szorulnak. A félhangos és félhang nélküli pentatónia ugyanis nemcsak mint két külön stílus él egymás mellett, hanem egy-egy dallamon belül is váltakozik, legálább is a szűk ambitusú, túlnyomórészt négyfokú, *szo*-végű dalokban, vagy annál egy hanggal továbbfejlesztett, „alap-öt-fokúságban”. Tehát a különbség lényege a terc ingadozó intonációja. Ezt a jelensége a kötetben egy külön vizsgálat is elemzi: *Sztanó Pál* műszeres mérései, amiből azt is megtudjuk, hogy a „semleges terc” intonációs sávja jóval szélesebb, mint a két szomszédos hangé (a kis és nagy tercé).

Érdekes, hogy a nagyobb hangterjedelmű darabokban már fokozatosan eltűnik a tercnek ez a kétarcúsága, s egyre kizárólagosabbá válik a félhang nélküli pentatónia.

A zenei anyag túlnyomó többségét a szűk ambitusú dallamok teszik ki, különösen az alulról induló és ívet leíró, *szo*-pentaton dallamok; ezeknek vannak oktávig felívelő válfajai is. Mellettük jóval kisebb a száma az oktávról ereszkedő dallamoknak, és természetesen külön stílust jelent az északnyugati kis határterület kvintváltó stílusa. Az alacsony régióban mozgó tetraton-pentaton dallamokban a dolog természetesen szerint igen hosszú *do-re-mi*-mozgást láthatunk (Vikár a 199. dallamot idézi), s az ilyen dalokban könnyű felismerni a zoborvidéki *la*-tetraton dalok („Csak azt számom-bánom”) típus-rokonságát (pl. 27. sz.). Emellett a *la*-tetratónia mellett még az olyan négyfokúság is jelen van, amit a gyimesi-moldvai dalokból ismerünk (s *szo-la-do-re*-vel jellemezhetünk).

A ritmusról fontos Vikár megállapítása, hogy a dalok túlnyomó része feszes *giusto*, bár ezen belül jellemző a különböző páros és páratlan ütemek állandó váltakozása. Egyedül a tatárok közt élő, kisebbségi csuvas csoportok énekelnek parlando-rubato dalokat is, s ez az egész anyaghoz képest elenyésző kisebbség. Ugyanakkor a *giusto* dallamok is gazdag melizmákkal vannak díszítve, ami a kötetlenül váltakozó ütemtípusokkal együtt *giustóban* is a rubatóhoz hasonló kötetlenség benyomását kelti.

Formai szempontból a kötet anyaga már valamivel szervezettebb képet nyújt, mint amit a korábbi csuvas gyűjtésekből, főleg *Lach* anyagából kaptunk. De azért az egy- illetve kétsoros dalok valamint a két dallamsorból ismétléssel alkotott háromsorosok, vagyis a legelemibb formák még itt is döntő túlsúlyban vannak. S ez az elemi jelleg annál erősebb, minthogy a különböző „dallamsorok” tartalma szinte csak variálása a szűk hangkészlet hangjain lefolyó, elemi motívumoknak (pl. 64. sz.); sokszor a két „különböző” dallamsor alig tér el egymástól (pl. 12—13. sz.).

Sajátos fajtát jelent az ereszkedő dalok közt az, amikor a dallam három első sora a magasban mozog, s azután hirtelen, nagy

ugrásokkal — kvarttal vagy két egymást követő kvarttal — szinte lehangylik a negyedik sorban a mély alaphangra (314—315., 319., 340., 346., 348—349. sz.). Gyakori ez a re-végűek közt (173., 176—178.). Néha a mi dalainkra annyira jellemző pontozott ritmusú kvart-(terc-)kadenciákat halljuk a sorok vagy a dalok végén. (173., 175., 268., 297., 316., 340.)

Vikár külön fejezetben foglalja össze a dalok zenei tulajdonságait hangkészlet, forma, dallamvonal és szótagszám-ritmus szerint, valamint a zenei dialektus-eltéréseket. Hasznos összefoglalást ad a magyar kutatóknak az eddigi csuvas gyűjtésről és népdalkiadványokról; s hasonlóan hasznos lehet a csuvas szakembereknek és általában külföldi kutatótársainknak a csuvas népzenevel foglalkozó magyar kutatás áttekintése. Összefoglalja a csuvas népdalok műfajait is, jobbra a csuvas gyűjtések alapján, mert a saját anyagában aránylag kevés a példa a különleges funkciókban élő műfajokra. Úgy látszik, az ilyen dalok kihalóban vannak, ámbar lehet, hogy csak a gyűjtés nem hozott többet felszínre. A saját gyűjtésében szereplő példák viszont nem mutatnak zenei különbségekre az egyes műfajok közt. Sajátos lírát alkotnak a rokonlátogatással kapcsolatos szövegek és a saját sorsot sirató énekek. (Az utóbbiak körülbelül a vogul-osztják „sorsének” megfelelői.)

Leírja Vikár a sorok szótagszám-szerkezetét is, ami többnyire 7 és 8 szótagot illetve ezek kombinációit jelenti. Sajátos toldott sorok is vannak, amelyben egy szó ismétlésével alkotnak olyanféle sorokat, amilyenek a magyar 10-esekben gyakoriak: „Piros alma ne gurulj, ne gurulj, Kis-angyalom, ne búsulj, ne búsulj!” és hasonlóak.

A szövegekről Bereczki Gábor ad stilisztikai és poétikai leírást. Ebből valamint a szövegfordítások átnézéséből kiderül, hogy a lírai dalok jellemző sajátysága a két párhuzamos kép: egy természetből és egy emberi életből vett kép szembeállítás, amit a magyar népdalból jól ismerünk, s aminek keleti kapcsolatait *Lüké Gábor* összehasonlító tanulmánya óta már régóta számon tartjuk. Megállapítja, hogy a szövegek sorainak felépítése „quasi isosyllabikus”, vagyis nagyjából hasonló hosszúságú sorok alkotják a strófát, amelyekben azonban kisebb-nagyobb szótagszám-ingadozás van, pl. 7 7 8 7. Vagyis körülbelül azon a fokon vannak a kötött sor- és strófa-szerkezet kialakításában, mint mi voltunk a 15. század vége felé. S az is hasonló a régi magyar költészethez, hogy inkább a betűrimet használják, s ha

végímeik vannak néha, azok legfeljebb ragrimek.

Ugyancsak Bereczki adja meg a szűkeséges ismereteket a csuvas nyelvről valamint a csuvasok történeti és eredet-kérdéseiről is.

A gyűjtés módszerének és lefolyásának vizsgálása után Vikár ismerteti a dalok közlésében alkalmazott rendszerét. A dalokat közös *do*-ra transzponálta, amit helyesebbnek tartunk ötfokú stílusban a közös záróhangra való transzponálásnál, (bár így a *do* és *re* végű dalok sokkal magasabbra kerülnek, mint a *szo* és *la* végűek; az utóbbiaknál viszont ez a transzponálás igen szemléletessé teszi a stílusösszefüggéseket). Kérdés viszont, helyes volt-e a bartóki I—VII és 1—8 számozást is átvinni a közös *do*-ra. Bartók óta az 1. mindig a záróhangot jelenti, minthogy minden dallam közös záróhangra van transzponálva. Vikárnál az 1. mindig *la*-t jelent, tehát a *do* végűek záróhangja ^b3, a *re*-végűeké 4 stb. Így a kadencia-képleteket is, a hangterjedelemjelzéseket is állandóan transzponálnunk kell. (Igaz viszont, hogy aki most ismeri meg ezt a rendszert, a közölt számsor-példa alapján könnyebben ismeri ki magát, ha mindig ugyanaz a szám ugyanazt a hangot jelenti.)

Ami magát a kötetbeli elrendezést illeti, talán szerencsésebb lett volna nem a sorok száma és a kadenciák szerint haladni (még-hozzá a főkadenciákból kiindulva), hanem a hangterjedelemről: a jobban kidomborította volna a fő stílus- és típus-hasonlóságokat. Így a mostani rendben többször újakezdődik a „fejlődési sor” primitív négyfokú daloktól a nagy hangterjedelmű, ereszkedő vagy kvintváltó dalokig.

Közelebbi magyar kapcsolatról — azon túl, amit a tetraton dalokkal kapcsolatban mondunk — mindössze egy dallam-típusnál lehet szó: 289—290. sz. ugyanolyan felépítésű, mint a mi „Széles vizen keskeny palló” kezdetű dalunk és rokonsága; ezek nem olyan közvetlen variánsai, mint amit *Kodály* párhuzamából ismerünk, de elárulják a dallamcsalád vagy a dallam-felépítés széles körű elterjedését.

Emellett meg kell emlékeznünk egy hasonlóan távoli rokonságról is, ami szintén inkább dallam-felépítés semmint konkrét dallam rokonsága. Van a *szo*-alapú, ingadozó tercű, szűk hangkészletű daloknak egy olyan sajátos kiegészülése a moll szexttel (pl. 65—70., 94—96., 113., 180., 225. sz.), ami a magyar „akusztikus skálájú” dalokhoz hasonló, amelyekben szintén van akusztikus-frig ingadozás. A hasonlóságot fokozza, hogy az ilyen dalok hangterjedelme a záróhang alatti hangtól (vagy az alaphangtól) a szeptimig terjed, akár a leg-

jellemzőbb magyar daloknak. (Pl. „Körtéfa” Pt 370 vagy „Meghalok, meghalok” Pt 473). Közelebbi dallamváltozatokról ezúttal sincs szó. (Viszont nálunk az ilyen dallamfajta azon a területen jelentkezik sűrűbben, ahol a *la*-tetraton dalok is fennmaradtak: a Zoborvidéken és környékén.)

Mindent egybevetve a kötet nagy értékű anyagot ad közre olyan pontos zenei lejegyzésben, illetve a szövegek fonetikai átírásában, amellyel az eddigi csuvas népzenei közlésekben nem találkoztunk. A kötet zenei rendje, gazdag mutatói, pontos angol és magyar fordításai könnyen hasz-

nálhatóvá teszik az anyagot a kutatás számára; annak első lépéseit maguk a szerzők is megtették tanulmányaikkal. S ha a kötet nem is teszi fölöslegessé a korábbi gyűjtemények használatát, amelyek esetleg régiesebb anyagot is tartalmazhatnak, de egészében jól képviseli a csuvas folklórt, és megbízható áttekintést nyújt róla. Mindenképpen olyan teljesítmény, amivel a két kutató nagymértékben vitte előbbre a Volga-vidéki népdalstílusok ismeretét, s egy lépéssel ismét közelebb vitt a magyar zene őstörténeti problémáinak tisztázásához.

Vargyas Lajos

André Du Nay.

The Early History of the Rumanian Language

Jupiter Press, 1977. 275 l.

1. Amióta az emberiség csak vissza tud emlékezni a múltjára, a népeket mindig is közlő érdekelté eredetüknek a kérdése. Így született meg a totemisztikus hiedelmek vagy a közvetlen isteni származás gondolata. A legendák és mítoszok színes kavargásából hosszú és változatos út vezet a mai őstörténeti kutatásokig, ehhez a jellegzetesen multidiszciplináris tudományághoz, ahol a kutató a történelem előtti korok feltárt anyagi emlékeit, a történetíróknak olykor több évezredes feljegyzéseit és a múlt eleven tárházát, a nyelvet közvetlen fogja vallatára, hogy az éppen vizsgált nép etnogenezisééről a lehetőségekhez képest objektív képet alkothasson.

Erre tesz kísérletet délkeleti szomszédunk, a román nép keletkezési folyamatát illetően az álnevet használó író. Könyvének címe egy kissé szűkre méretezettnek bizonyul: bőségesen merít a kérdés kutatásához nélkülözhetetlen nyelvi anyagból, de munkája ennél jóval többet nyújt, mivel fejtegetéseiben csaknem ugyanakkora gondot fordít az anyagi kultúra fennmaradt emlékeinek vizsgálatára és a történeti tények kritikai elemzésére. (Szemléletének komplexitására l. 4—5.) Az igen jól informált, sokoldalúan felkészült szerző a legújabb román szakirodalom beható ismerete mellett felhasználja a nemzetközi kutatás időtálló régebbi eredményeit is; szembeveti, de érthető az a tartózkodás, ahogyan a felszabadulás előtti magyar szerzők műveit kezeli, szinte így is elhárítva magától azt a gyanút, hogy az egykori nacionalista-irredenta törekvések befolyá-

solnak. Ennek ellenére örömmel láttam, hogy a könyvből nem maradt ki a *Tamás Lajos* írta „Romains, Romans et Roumanins dans l'histoire de la Dacie Trajane” (Budapest 1936.), de nem hagyható szó nélkül, hogy sem a szövegben, sem a nagyon gazdag bibliográfiában az életművét a román etnogenezisnek szentelő *Gyóni Máttyás* munkásságát meg sem említi.

2. A szerző nem rejti véka alá, hogy célja a dákoromán kontinuitáselmélet (121) kritikai vizsgálata. Ez az elmélet nem most keletkezett, a régmúltba nyúlik vissza, de *C. Daicovicu* és követői újabb, erőteljes nyomtatékat adtak neki. A szerző abszolút korrektségét, a tudományos kutatótól joggal elvárható objektivitást szemléletesen mutatja, hogy miután az első fejezetben a rendelkezésre álló konkrét történeti anyagot ismerteti („Történelem”: 7—32), a másodikban pedig a kérdést a nyelvészet oldaláról fejtegeti („A latintól a románig”: 33—120), könyvének harmadik fejezetében jóformán minden megjegyzés nélkül adja elő a román kutatóknak azokat az érveit, amelyek a római műveltséget és nyelvet átvevő dákok képességnek Erdélyben való megszakítatlan továbbélését, állandó jelenlétét kívánják bizonyítani („A románnak a Duna alsó folyásától északra történt kialakulásáról szóló elmélet”: 121—168). Az anyag ilyen bemutatása mindenképpen feljogosítja a szerzőt, hogy a maga nézeteit egy külön fejezetben foglalja össze: „A kontinuitás elméletének kritikai elemzése” (169—260).